

Miha Kosi, **Zgodnja zgodovina srednjeveških mest na Slovenskem. Primerjalna študija o neagrarnih naselbinskih središčih od zgodnjega srednjega veka do 13. stoletja.** Ljubljana : Založba ZRC, 2009. 176 strani. (Thesaurus memoriae Opuscula ; 1)

Knjiga je prvo delo v novi seriji *Opuscula*, ki jo urejajo na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU. Njen avtor Miha Kosi pa je danes eden redkih slovenskih zgodovinarjev – v tem kontekstu je potrebno omeniti predvsem še Borisa Golca in tudi Darjo Mihelič – ki se dolgoročno in načrtno ukvarja s starejšo zgodovino mest na Slovenskem. V središče knjige je postavljen problem začetka meščanskih naselbin pri nas in njihov najzgodnejši razvoj. Tu avtor upravičeno kritizira še kar prevladujoče in iz pravnozgodovinskih študij 19. stoletja izvirajoče mnenje, da so mesta nastajala z eno potezo – s pravnim aktom in z njim zvezano podelitvijo mestnih pravic. Prav tako je na mestu njegovo opozorilo, ki ga je izrekel že Sergij Vilfan, da prva omemba posameznega kraja z oznako *civitas* ipd., v rsnici lahko le malo pove o njegovih začetkih kot meščanske naselbine. Zgrešenost te predstave, po kateri so v notranjosti slovenskega prostora mesta nastajala na novo šele od 12. stoletja naprej, prepričljivo demonstrira prav knjiga, ki jo tu predstavljamo, saj izbrani primeri jasno kažejo, da segajo začetki urbanih naselji ponekod že v čas pred konec prvega tisočletja.

Odločilno za novo zastavitev problema in njegovo preučevanje je bilo definiranje novih izhodišč. Te je avtor izoblikoval na podlagi dobrega poznavanja stanja raziskav na področju zgodnje zgodovine mesta v evropski historiografiji in njegovi recepciji. Kot še v mnogih drugih, se je tudi v tem primeru pokazalo, da določenih fenomenov iz slovenske zgodovine ni mogoče obravnavati izolirano in samih zase ampak le v širšem kontekstu, daljši perspektivi ter primerjalno.

Povzemajoč širše stanje raziskav avtor uvodoma ugotavlja, da pojma mesto ni mogoče definirati niti togo, niti ozko, niti enostransko – recimo samo s pravnega ali ekonomskega vidika, ampak je potrebno upoštevati šop kriterijev, ki mesto opredeljujejo predvsem funkcionalno (in hkrati tudi socialno) kot neagrarno naselbino, ki združuje v sebi več različnih vlog in mu daje značaj centralnega kraja. Na tej podlagi ugotavlja, da je smiselneje govoriti o nastajanju kot o nastanku posameznega mesta; da gre pri oblikovanju urbane naselbine za proces in ne za ustanovitev in da segajo otipljivi začetki teh procesov pri nekaterih (kasnejših) mestih pri nas že v zgodnji srednji vek. To tudi v primerjalnem kontekstu ne preseneča, saj je

Kosi na različnih primerih alpsko-jadransko-panonskega prostora lahko ilustriral obstoj takšnih naselbin že v tistem času in prav presentljivo bi bil, če jih pri nas ne bi bilo.

Centralni del monografije predstavlja podrobna obravnava petih srednjeveških mest v notranjosti slovenskega ozemlja, na katerih gradivu je lahko praktično preizkusil nova izhodišča. V pretres je tako vzel Ptuj, Kranj, Škofjo Loko, Gorico in Slovenj Gradec, kjer je za vsako mesto posebej skrbno analiziral razpoložljivo dokumentacijo – tudi arheološko – in poskušal opredeliti značaj in funkcije, ki so jih ti kraji imeli na svojih začetkih. Pri tem je lahko postregel s številnimi (tudi primerjalnimi) podatki, novimi ugotovitvami in interpretacijami, katerih na tem mestu kratke predstavitve nima smisla posamično naštevati oziroma ponavljati. Generalno pa na podlagi Kosijevih raziskav lahko rečemo, da bo potrebno korigirati dosedanje predstave o poznih začetkih slovenskih mest in da je imelo slovensko celinsko ozemlje že v zgodnjem srednjem veku najmanj dva kraja – Ptuj in Kranj – ki ju glede na svoje funkcije, velikost naselbine in koncentracijo poselitve kot tudi glede na analogije s sosednjimi prostori in podobnimi kraji lahko opredelimo kot naselja urbanega značaja.

Ob tem pa je potrebno tudi dodati, da bo slika najzgodnejših urbanih naselij na današnjih slovenskih tleh celostna, ko bodo vanjo vključena tudi primorska mesta. Ta imajo seveda povsem druga izhodišča in tudi povsem drugo specifikko razvoja in se strukturno bistveno razlikujejo od celinskih mest, kar je svojčas tematiziral že Sergij Vilfan. Vse to je posledica mediteranskega sveta, v katerega so ta mesta umeščena in antične dediščine iz katere so kontinuirano (z)rasla. Njihov referenčni in primerjalni okvir je tako povsem drugačen od tistega, ki ga imajo mesta v notranjosti in aplikacija novih kriterijev, s katerimi se danes neko naselbino opredeljuje kot mestno na ta obalna naselja ter njihova diahrona in sinhrona primerjava s celinskimi mesti bo zagotovo prinesla zanimiva opažanja in pomembne ugotovitve. Nena zadnje, če govorimo o Ptuj in Kranju pred koncem prvega tisočletja kot o naseljih urbanega značaja in ju še ne opredeljujemo kot mesti, se zdi, da bi s to oznako v slovenskem prostoru v tistem času nemara lahko že označili Koper, ki kaže v 10. stoletju podobo komunalno urejenega in socialno strukturiranega koncentriranega naselja s pripadajočo urbano infrastrukturo (notariat, samostan) in izpričanimi trgovinskimi povezavami. Skratka, šele ko bodo v obravnavo vključena tudi primorska mesta, bo Kosijeva knjiga tudi dejansko »zgodnja zgodovina srednjeveških mest na Slovenskem«, kot se glasi njen naslov.

Peter Štih